

I n t e r v j u u

- - - - -

Huno Rätsep

28. detsembril 2012 tähistas oma 85. sünnipäeva kauaaegne Tartu ülikooli professor, akadeemik Huno Rätsep. Huno Rätsep lõpetas Tartu I keskkooli 1946. aastal ning astus seejärel Tartu ülikooli soome-ugri keeli õppima. Ülikooli lõpetas ta 1951. aastal, kandidaadikraadi kaitses 1954. aastal. Kandidaaditöö teemaks oli „Infiniitsed verbivormid soome-ugri keeltes”. Seejärel töötas Huno

Rätsep eesti keele kateedris, õpetades nii keeleajalugu kui moodsamaid keeleteaduse suundi. Tema doktoritöö teemaks oli „Eesti keele lihtlausete struktuur. Verbikesksed lausemallid”, mis hiljem on ilmunud ka raamatuna „Eesti keele lihtlausete tüübid” (1978). Ta oli struktuuralingvistika tutvustaja Eestis. Tema loodud generatiivse grammatika grupp oli omal ajal paljude jaoks aken vabadusse, teistele aga aken tänapäeva lingvistikasse – väga paljudest tema õpilastest on saanud hiljem mõjukad eesti keeleteadlased.

Avaldame Huno Rätsepa sünnipäeva puhul katke tema mälestustest, mis on salvestatud 6.11.2012 ning mida hoitakse Tartu ülikooli eesti murrete ja sugulaskeelte arhiivis.

Huno Rätsepa meenutusi ülikooliajast (vt ka Oma Keel 1/2002, lk 64–68)

- **Te tulite ülikooli 1946. aastal ja asusite õppima soome-ugri keeleteadust. Milline oli õppetöö ja olud sõjajärgses ülikoolis? Kes olid teie õpetajad?**

Õppetöö oli niisugune, et alguses olid kõik eriharud koos, kolmandal kursusel oli lahknemine eriharudesse: soome-ugri eriharu, eesti keel, rahvaluule ja kirjandus. Mina valisin soome-ugri.

Õppetöö alguses kutsuti kõik üliõpilased ridamisi prodekaani juurde. Arnold Kask küsis minu käest, kas te ei taha inglise keelt minna õppima, nimelt oli inglise keeles vähe üliõpilasi. Kujutage ette, keegi ei tahtnud minna sinna, mis sa selle inglise keelega ikka siin teed. Mina ütlesin, et ei taha, ma tahan soome-ugri keeli õppida. No siis sellega see asi jäigi.

Esimesel kursusel õpetas Paula Palmeos meile soome keelt, nii nagu Paula Palmeosel komme oli, ta pani pearõhu lektüüri lugemisele ja grammatikale. Teisel kursusel õpetas soome keelt meile aga Paul Ariste. Tema laskis meil soome keeles kirjandeid kirjutada. Ja pani rääkima. Tema armastas lobiseda, kõndis ringi ja muudkui rääkis meiega soome keeles. Paula Palmeos eriti ei armastanud soomekeelset jutuaajamist. Ariste õpetas meile nii, nagu Aristel vanasti komme oli. Sel ajal oli toiduga raskusi – toidukaardid olid üliõpilastel, üliõpilassöökla sai süüa. Mina olin tartlane, mina sain kodus süüa, minul polnud midagi viga, aga teised müüsid turul leiba, et raha saada. Nad ei söönud kogu oma kaardiga saadud leiba ära, aga leib oli defitsiit, nii et üliõpilased käisid turul oma ülejäänud leiba müümas. Nad elasid internaatides, sel ajal olid seitsme-kaheksa inimeselised toad. Ariste teadis, et ega neil vaestel üliõpilastel seda sööki nii palju ei olnud, andis ühele poisile raha ja saatis Kokoko kohvikusse saiade järele. See tuli siis suure kotitäie saiadega. Ja siis käis soome keele loeng nii, et üliõpilased mugisid saia ja rääkisid.

Kui mina 1946. ülikooli tulin, siis Aristest ei teadnud ma mitte midagi. Esimesel kursusel oli meil üks niisugune aine, mis Aristel oli hiljem põhiaine – sissejuhatus keeleteadusse. Seda luges meile hoopis Kristjan Kure. Kristjan Kure oli Leningradist tulnud marrist. See oli üks väga kummaline lugu. Midagi seal ikka oli ka nagu, aga meelde on jäänud kaks asja. Üks, et ta hakkas meile Marri seletama, aga ta oli vist natuke laisk ka, ta ei olnud kodus konspekti teinud. Ta võttis mingisuguse paksu Marri raamatu. Aga ma natuke olen Marri vaadanud, tal on pööraselt pikad ja keerulised laused, sest ta oli ikkagi akadeemik ja veel Kaukaasia keelte uurija. Kristjan Kure püüdis meile sealsamas, raamat käes, neid lauseid hakata vene keelest eesti keelde tõlkima. Ega me sellest mingit tolku küll ei saanud, ainult nii palju saime aru, et Marr kunagi nooremas põlves oli olnud arvamusel, et kõik maailma keeled on arenenud neljast silbist. Seda seletas meile siis Kristjan Kure, kirjutas need silbid tahvlile ka ja need on mulle meelde jäänud: *sal*, *ber*, *jon* ja *roš*. Teine asi oli see, et ühel korral tuli Kristjan Kure Veski

auditooriumisse, sel ajal oli seal vanaaegne kõrge kantsel, oli seal kantslis väga kurva näoga ja ütles esimese kursuse üliõpilastele, et ma pean teile tunnistama oma pattu. Me jäime kõik kuulama kikkis kõrvu, et mis ta nüüd teinud on. Lugu oli selline, et pärast sõda oli õpikuid vaja. Kirjastus hakkas eesti keele õpikuid välja andma. Sinna oli vaja ka nime, kes garanteeriks, et see õpik oleks nõukogude-kõlblik, Kristjan Kure pidigi seda tegema. Tegijad olid ju vanad, needsamad, kes kogu aeg olid neid õpikuid teinud. Andsid õpiku välja, aga keskkomitees või kus siis võeti Saksa okupatsiooni aegne õpik kõrvale ja vaadati, et mille poolest nad erinevad. Ja avastati, et ei erine mitte millegi poolest, ainult Saksa asemel on pandud Nõukogude. Just näitelausetes, kus enne olid Saksa väed, siis nüüd olid Nõukogude väed. Ja siis Kristjan Kure tunnistas meile oma pattu, et tema on lasknud ennast lihtsalt petta ja nüüd tema tunneb väga tõsist pahameelt, et tema niisuguse supi sisse on sattunud ja kahetseb hirmsasti seda.

Aga siis kui uus semester peale hakkas, läks auditooriumi uks lahti ja sisse marssis hoopis teine mees. See oli Paul Ariste, kalifeepükstes ja säärsaabastes. See oli tollal mood. Ja muidugi kogu pilt muutus, sest Ariste oli sel ajal palju noorem ja palju elavam veel. Ja seda juttu jätkus. Keeleteadusest saime päris korraliku pildi, tõsi küll, nii kolmekümnendate aastate tasemel, strukturalismist ei räägitud. Esialgu ta ei rääkinud marrismist ka, hiljem oli ta sunnitud natukene sellest rääkima, aga õige vähe. Tema marrist küll ei olnud, tema oli vana kooli teadlane.

Aga nüüd eesti keel. Eesti keele eriharus oli olukord niisugune, et tegelikult oli veel vana eestiaegne õppeplaan, mille järgi me õppisime. See tähendab, et esimesel kursusel oli eesti keele ja kirjanduse lektori kursus koos. Seda luges ei keegi muu kui akadeemik J. V. Veski. Ta oli siis juba seitsekümmend viis täis ja üle, oli kaks korda pensionile saadetud ja nüüd kolmandat korda töötas. Veski oli seitsekümmend seitse aastat vana, kae hakkas juba silmale kasvama, aga kikilips ikka ees ilusasti, vurrud ka, istus laua ääres. Loengukonspektid olid tal niisugustele pisikestele märkmepaberitele kirjutatud. Sõrmitses neid ja rääkis vaikselt omaette. Kes midagi kuulda tahtsid, istusid kohe esimesse pinki, sest mujal ei kuulnud mitte midagi. Mina istusin esimeses pingis ja kirjutasin kogu loo üles hoolega. Teise kursuse lõpul, kui kirjandus ka läbi oli, siis oli eesti keele ja kirjanduse lektori kursuse lõppeksam. See seisnes selles, et kirjutati üks kirjanduse teemadel. Me kirjutasime kirjandi, siis Veski võttis need kirjandid ja seejärel tuli suuline eksam. Suulisel eksamil küsis ta keelt, vaatas, mis vigu sa kirjandis

teinud olid, ja küsis neid reegleid. Sellega minu tänapäeva eesti keele haridus ka lõppes. Rohkem midagi ei olnudki.

Eduard Laugaste luges sissejuhatust rahvaluulesse. Väliskirjandust luges Villem Altoa. Tema oli Ariste kõrval teine lektor, kes oli üliõpilaste lemmik. Altoa tuli, tal oli kaasas paar raamatut, üks neist oli neljakümnendal aastal välja antud Schilleri „Lääne-Euroopa kirjanduse ajalugu”, pani selle sinna kateedri serva peale, mingi raamat oli veel. Pigistas silmad kinni ja hakkas meile väliskirjandusest rääkima. Hiljem muidugi loeti väliskirjandust palju põhjalikumalt, aga meie tulime koolist Saksa-aegse haridusega. Me ei teadnud väliskirjandusest mitte tuhkagi. See oli meile kõik uudis. Hakkas antiigist peale kuni lõpuni välja, see oli mõnevõrra populaarteaduslik, aga ta oli väga hästi esitatud, meie teadmiste jaoks vastavalt.

Siis loeti meile veel üldajalugu. Üldajaloos luges meile antiikajalugu üks Salme Sibul, Venemaa eestlane. Ta ei olnud kunagi siinset kirjakeelt õppinud. Tema pani oma antiikajaloo loengud ümber vene keelest eesti keelde. Lõbusamaid loenguid ei ole meil olnud. Kõik olid auditooriumis, kõik kirjutasid, sest üks pärl tuli teise järel. Tema ei pannud tähelegi, et üliõpilased muigavad. Aga mingi kujutuse me antiikajaloo kohta ikka saime.

See oli niisugune aeg, kus oli suur õppejõudude puudus. Eesti kirjanduse põhijõud oli Karl Taev, kes luges sissejuhatust kirjandusteadusesse, ja Juhan Käosaar, kes õpetas eesti kirjandust. Kui nüüd vaadata takkajärele, et kus kõige parem olukord oli, siis kõige parem olukord oli siiski keele alal, kirjanduse alal oli olukord kehv. Keele alal olid ikkagi Veski ja Kask. Arnold Kask tegi hoolikat tööd, Kase õpetus oli täiesti tasemel. Kask luges meile korraliku murdekursuse, korraliku morfoloogiakursuse ja häälikuloo kursuse ka. Ka soome keele saime päris korraliku, ja kui ma läksin juba soome-ugri eriharusse, siis Paula Palmeos õpetas ungari keelt.

Sel ajal oli vaja kirjutada kaks kursusetööd, teisel kursusel ja neljandal kursusel. Neljanda kursuse kursusetööd ma ei kartnud sugugi, aga küll ma kartsin teise kursuse kursusetööd. Sest vanemad üliõpilased rääkisid, et see on üks imekohutav lugu, tuleb ise midagi kirjutada ja uurida. Seminari juhatas Arnold Kask. Tuli auditooriumisse, seal oli kogu rahvas, kirjanduse omad ka, kõik tegid seda kursusetööd. Kask oli võtnud teemaks kõige populaarsema asja – keeleuuenduse. Meie teise kursuse kursusetööd olid kõik keeleuuendusest. Ta oli ilusasti kõik teemad enne välja mõelnud ja ritta pannud, ta oli põhjalik mees,

kirjandus oli iga teema juures. Seminar kestis aasta aega. Esimesel poolel üliõpilased rääkisid, mida nad on vahepeal teinud ja uurinud, teisel semestril, kui tööd hakkasid valmis saama, siis igal seminaril arutati üks või kaks tööd läbi. Te ei arva iialgi ära, mida ma keeleuuendusest tegin. Ma tegelesin niisuguse asjaga nagu ortograafiareform, mis toimus nii 1910–1913, võõrsõnade kirjutamine ja kõik. See kursusetöö on kuskil alles, ma ükskord vaatasin. Aga Ain Kaalep sai endale teha teema „Keeleuuendus karikatuuris”.

Välitöödest Liivimaal

Selle järel tuli lahknemine eriharudesse. Ette nähtud oli kaks murdepraktikat. Eesti keele inimestel kolmandal ja neljandal kursusel. Mina ei olnud eesti keele inimene, mina läksin Aristega liivlaste juurde. See oli siis 1948–49. See oli omaette maailm, me ei olnud ju kuskil väljas käinud, me olime kogu aeg ainult Eestis elanud.

Nii et siis, kui ma olin kolmandal kursusel, sõitsime rongiga Riiga. See oli suur asi. Ma mäletan, et rongis juhtus üks kena lugu, rongi tulid Läti mustlased. Istusid tükk maad eemal meist ja hakkasid mustlaskeeles rääkima. Ariste oli õppinud ju mustlaskeelt ja oskas seda korralikult. Ariste, vembumees nagu ta oli, õpetas poistele igäihele ühe mustlaskeelse lause, nii et oleks nagu vestlus. Poisid läksid istusid mustlaste naabrusse, üks poiss ütles ühe lause, teine teise lause. Mustlased ajasid kõrvad kikki, et kas te olete mustlased? Muidu vene keeles käis jutt. Mis meil üle jäi, tunnistasime üles, et ei ole, et Ariste õpetas. Nad ei uskunud, et Ariste ei ole mustlane.

Riias istusime teisele rongile, sõitsime Ventspilsi. Ventspilsist läks edasi niisugune rong, mida nimetasid liivlased *piški bõn* 'väike rong'. Esimese maailmasõja ajal olid sakslased ehitanud mööda Liivimaa randa kitsarööpmelise raudtee, et vedada sõjaväge. See raudtee oli veel pärast teist maailmasõda alles ja rong sõitis Ventspilsist Liivimaa keskk kohta Irē jaama. Rong sõitis aegamööda, vagunid olid väiksed, põlved puutusid kokku vastastikku. Rongi liikumiskiirus oli niisugune, et ühes jaamas tuli üks hulk piirivalvureid peale ja nendega kaasas olnud hundikoer jäi jaama teistega maha. Kui jõudsime järgmisesse jaama, siis hundikoer ootas meid seal juba ees.

Ja siis pandi meid sinna Irē koolimajja elama teisele korrusele, tüdrukud ühte klassiruumi ja poisid teise. Ariste propageeris, et poisid peavad kõik kõva põranda peal magama. Kes magas, kes ei maganud,

aga kord oli Aristel kõva. Hommikul kõik üles, sööma, kell kaheksa peavad kõik minema keelejuhtide juurde. Aga kujutage ette, kui ma lähen kell kaheksa seda tädikest tülitama, ta pole söönudki veel. Aristele vastu rääkida ei saanud, läksime mereranda ja istusime rannas, nii kaua kui kell juba natuke rohkem oli, siis läksime külla.

Igäihele oli teema antud, nii et kes korjas mida. Enne seda oli tehtud korralik transkriptsioonikursus, üldse pöörati tol ajal palju tähelepanu foneetilisele transkriptsioonile. Mina korjasin seal liivi kõnekäände, sinna sekka ka vanasõnu. Hiljem ma ühe väikse jupi isegi avaldasin Emakeele Seltsi aastaraamatus, aga see oli kaunis pinnapealne värk, teadmised liivi keele alal olid päris algelised.

Ariste pidas tol ajal iga päev päevikut. Päevik oli laua peal. Kui ta tahtis midagi kirjutada üliõpilaste kohta, siis ta kirjutas seda juudi tähtedega eesti keeles, et me aru ei saaks. Poisid aga olid kavalad. Hoopis teises ühenduses kuskil mere ääres istudes küsisid, et mismoodi need juudi tähed on, ja siis Ariste õpetas meile juudi tähti, poisid panid need kirja. Siis oli asi juba lihtne, kui Ariste ära läks, siis veeriti sealt kõik ilusasti ära. Valmen Hallap luges sealt näiteks, et Valmen Hallap on *enfant terrible*. Prantsuskeelne väljend oli ka juudi tähtedega kirja pandud.

Ariste rääkis hiljem, et ta ehmatas ükskord väga ära. Ta läks hommikul vara alla suurest koolimaja saalist läbi ja seal oli seina peal raamis pisikene Stalini portree. Ta märkas, et Stalinil olid silmad läbi torgatud, ja ehmatas ära, et kui nüüd keegi seda näeb, siis arvab, et meie tudengid tegid seda. Ta mõtles-mõtles, mida nüüd teha, võttis selle portree, läks alla kööki, tegi pliidi alla tule ja põletas portree ära. Pärast võta kinni, kuhu see kadus – kes teab, kas seda üldse oligi seal.

Kui ma tagasi tulin, siis neljanda kursuse kursusetöök andis Ariste hoopis salatsiliivi keele. Ma kirjutasin neljanda kursuse töö salatsiliivi keelest Wiedemanni sõnaraamatu ja grammatika põhjal, ega muud materjali mul ei olnud. Tegin ülevaate liivi keelest, missugused häälikud ja missugune grammatika seal on. See kursusetöö põles hiljem peahoone põlengus ära.

Diplomitöö põles ka ära, diplomitöö tegin ma tegin hoopis fraseoloogiast. Ma korjasin ju liivi fraseoloogiat. Diplomitöö käsitles läänemeresoome keelte ühist fraseoloogiat. Püüdsin noppida niisuguseid fraseologisme välja, mis on kõigile läänemeresoome keelele ühised, ja siis näidata, kui nad olid laenatud, siis kas saksa keelest või rootsi keelest või mujalt. Hiljem kirjutasin ma ühe väikse artiklijupi ka kuskile sellest. Aga ma sain siiski sissevaate sellesse, mis see fraseoloogia üldse on.

Aspirantuurist

Ja siis tuli 1951. aasta, kui ma pääsesin aspirantuuri. Ariste tahtis mind aspirantuuri saada. Kui ma aspirantuuri läksin, ütles Ariste mulle nõnda, et soome keelt sa küll ei saa. Vali siis, mis sa tahad. Ma ütlesin, et olgu siis ungari keel, Paula Palmeosega olime ungari keelt vähemalt õppinud. Jäetigi mind ungari keeles aspirantuuri. Esimese aspirantuuriaasta lõpul saatis Ariste mind suvevaheajaks ka Taga-Karpaatiasse ungari keele praktikale.

Väitekirja teema oli soome-ugri keelte ajalooline verbimorfoloogia. Verbivormid läbi kõigi soome-ugri keelte, nende ajalugu, vanem kiht muidugi. Hakkasin siis materjali koguma. Kui ma olin nii kolmveerand aastat kogunud ja sedelite hulk kasvas järjest, siis märkasin, et selle hunniku sisse ma upun. Läksin Ariste juurde ja ütlesin, et ma tahaks oma teemat piirata. Ariste ei olnud muidugi vastu. Piirasin teemat nii, et jäid infiniitsed vormid soome-ugri keeltes.

Kandidaaditöö kaitsmine toimus nii, et oli kaks oponenti, mõlemad olid väljastpoolt. Klara Maitinskaja Moskvast ja Vassili Lõtkin Komi-maalt. Töö oli veel eesti keeles, autoreferaat oli vene keeles. Maitinskaja oskas mõnevõrra eesti keelt ja Lõtkin oskas soome keelt, nii et küllap nad seda tööd ka siis ikka natuke lugesid. Kohal oli ka Villem Ernits, kes oli kõigil kaitsmistel alati kohal, olgu nad matemaatikud või kes tahes, kõigile oli tal alati midagi öelda. Minu puhul ta ütles, et see asi oli nii keeruline, et tal ei olegi midagi öelda.

Pärast seda läksin ma juba eesti keele kateedrisse tööle, sest soome-ugris kohta ei olnud. Alguses õpetasin mittestatsionaaridele soome keelt, aga tasapisi tuli igasuguseid asju seal lugeda, jupphaaval andis Arnold Kask ka keeleajaloo minu kätte, alguses sõnavara, siis morfoloogia ja lõpuks ka häälikuloo.

Prof. emer. Huno Rätsepat küsitlesid tema sünnipäeva puhul Liina Lindström ja Helen Plado, mälestused pani kirja Liina Lindström. Salvestust hoitakse Tartu Ülikooli eesti murrete ja sugulaskeelte arhiivis (EMSA DS0143-01).